

СПОГАДИ ЛІКВІДАТОРІВ АВАРІЇ НА ЧАЕС

¹Кулявнюк В. С., ²Поліщук Л. В.

¹ліквідатор 1-ї категорії, капітан запасу, інвалід 2-ї групи

²жителька м. Припять, ліквідатор 1-ї категорії, інвалід 2-ї групи

Кулявнюк Володимир Степанович (В.С.)

В.С.: Я Був призваний із м. Зборова Тернопільської області через воєнкомат на офіцерські збори тривалістю 0,5 року. Півтора місяця виконував обов'язки командира батальйону, півтора місяці – замполіта батальйону «Ужгородський мостобудівельний полк». У моєму підпорядкуванні було 400 чоловік. Моя спеціальність – дорожник. Мої підопічні займалися дезактивацією. Першим об'єктом була «Евріка» – їдальня, що знаходилась біля першого реактора ЧАЕС. Роботу приймала державна комісія. Після повного знищення будівлі місце засипали свіжим завезеним піском, після чого проводили заміри. Наступними були дитячий садок біля м. Прип'ять та бібліотека. Також займалися знищенням «Рудого лісу», який свою назву одержав внаслідок рудого забарвлення сухої сосни. Дерева валили та закопували у вириті рови. Про небезпеку опромінення ніхто не повідомляв.

У травні 1986 року тривалість робіт становила 1 годину, згодом 2 місяці та 20 днів ми виїжджали у нульову зону, де в лісі стояв полк і з 6 години ранку до 2 години дня добиралися до 11 кілометрової зони, де в нас стояла «брудна» техніка. По дорозі розміщувалися Пункти санітарної обробки, де нас перевіряли на наявність радіонуклідів. Таких пунктів по дорозі до реактора було 5. На площадці ми залишали ті машини, якими приїхали та пішки йшли до бази «брудних» машин (екскаватори, БАТи, ІМРи (машина на базі танка з маніпулятором, яким можна було все взяти та переставити, погрузити та інші)). БАТаами рили рови, в які валили

«Рудий ліс». Із «Еврики» (ідальні м. Прип'ять) забирали все, включаючи каміння та скидали у рови-могильники та засипали. Техніки було надзвичайно багато. Солдати-механіки знімали двигуни «забруднені» і у «рем-зоні» їх ставили у «чисті» машини, на яких ми їздили. Такі машини за місяць «забруднювалися» радіонуклідами і ми їх здавали на миття.

Критерії заміни ліквідаторів були наступні. Солдати допускались на місяць робіт. Військові хімічної розвідки щоразу після 1 дня роботи вимірювали рівень опромінення. Записували 1-1,5 рентгена. Щодо офіцерів, то точна доза опромінення невідома, оскільки був наказ «не палити» їх, тому записували 100 мкР. Індивідуальні накопичувачі забрали і тому перевірити і встановити точну дозу опромінення було не можливо. Допустима доза була 20 Р. У воєнному білеті у мене записано 20 Р. При переатестації для повторного повернення до робіт з ліквідації проводили заміри отриманих доз, проте ніхто нам не озвучував ці дані. Просто не давали дозволу. Хоча, так як не було кому їхати, доводилося мені повертатися і тоді вже журналу обліку ніхто не вів.

Поліщук Людмила Василівна (Л.В.)

Я 4 місяці працювала виконуючи різноманітну роботу з ліквідації наслідків на ЧАЕС. Евакуйована з м. Прип'ять, а тепер – вдова і живу в м. Тернополі. Нас також не повідомляли про небезпеку. Видали дозиметр (польовий радіометр ДП-5), який зразу ж зашкалив. Потім з ним гралися діти.

Коли мого чоловіка (Туранський Василь Володимирович, працював прорабом на ЧАЕС, помер у 46 років) вивели з зони 9 травня 1986 року він отримав дозу 53 Р (що у 2, 5 рази перевищувала норму). З таким рівнем опромінення йому не можна було працювати у м. Чорнобилі. В кінці кінців сталося так, що людина працювала у зоні забруднення, офіційно ж

зарплату давали як такому, що працює поза межами забрудненої зони. Щодо мене, то дози опромінення ніхто й не перевіряв.

В.С.: Дозиметри кожен день потрібно заряджати. Згодом ми їх здали у Москву і це стало єдиним способом довести, що я був учасником ліквідації. Адже всі видані довідки були забрані та знищені і коли стала необхідність перерахунку пенсії як учаснику ліквідації аварії на ЧАЕС довести свою участь нам було нічим. Проте, після тривалої переписки з Москвою все ж надійшла довідка, що я був у зоні найвищого опромінення. Це дозволило перерахувати розмір пенсії відповідно до п'ятикратного розміру зарплати. Зараз я маю статус «перша категорія ліквідатора».

Засобів та методів захисту спеціальних не було. Лише одяг. Як офіцер я міг собі дозволити двічі в тиждень міняти одяг на новий. Солдати цього не мали. Їх одяг при пранні проходив обробку хімічними речовинами і мав запах подібний на нафталін. Проходивши в такому одязі весь день боліла голова. А також марлева пов'язка. Оце і весь захист.

Харчування було у нас було чудове. Червона риба, масло, фрукти, м'ясні продукти. Першого разу як я був на ліквідації аварії давали сухе червоне вино та дозволяли 100 г іншого алкоголю. Солдати теж не були ображені в плані харчування. Оце і всі наші радіопротектори.

Л.В.: Нам, на відміну від військових, ніхто нічого не видавав. Ми самі себе годували, одягали за зароблені гроші. Коли їхали в м. Прип'ять чи м. Чорнобиль самі діставали білі костюми, які були необхідною там формою безпеки.

Маючи статус «перша категорія ліквідатора», ми маємо мінімальні пільги. У нас є «Закон про соціальний захист населення, постраждалого внаслідок Чорнобильської катастрофи», прийнятий у 1991 році. Зараз він не діє, які пільги були, зараз всі зняті. На сьогодні є 50% квартплата та безкоштовний проїзд у тролейбусі. Та на загальних засадах –

безкоштовний проїзд трьох чоловік у маршрутці. Раніше повертали гроші за квитки при поїздках на відпочинок (раз в рік), зараз вже цього немає.

В.С.: У мене, як військового, є квитки по 2018 рік на одноразовий безкоштовний проїзд поїздом, літаком, поїздом та пароплавом. Щодо путівок на відпочинок, то їх дають мало та й у дуже незручний для відпочинку час та місце, тому практично ними не користуємося.

Після аварії ми їздили у м. Прип'ять декілька раз. У мене ще залишився червоний пропуск у м. Прип'ять. Мені його виписали, бо їздив туди брати телевізори, що позвозили у будинок культури, для солдат.

Мародерів у покинутому місті було багато. Можна зробити висновок із історії брата одного із солдат. Зразу ж після того, як стало відомо про аварію, він вивіз свою вагітну дружину у м. Полтаву. Повернувшись через 3 дні, він побачив, що квартира вже розграбована – викрадені всі цінні речі, золоті прикраси, які в них були, гроші. Ніхто не зважав на те, що ці речі вже були опромінені. При виїзді військові перевіряли машини, проте і серед них були нечесні люди, які пропускали. Ніхто і не думав наскільки небезпечно це викрадене майно.

Л.В.: Коли ми поверталися в м. Прип'ять за трудовими книжками 3 травня 1986 року, я не змогла зайти до своєї квартири – вона також вже була розграбована, як і у інших. Порозкрадали навіть світильники. Мародерство було страшне!

А ключі від своєї квартири я берегла ще років 10, і лише як помер чоловік, зрозуміла, що туди ми більше не повернемося. До того часу все ще здавалося, що раз така трагедія і всі сили направлені на її ліквідацію, то через деякий час все владнається. Вірилося, що повернемося додому! Наші ліквідатори, евакуйовані щороку їздять у зону – як екскурсії так і на могили (хоча їх вже там і немає як таких), хочуть подивитися на м. Прип'ять. Я ж не їздила і не поїду. Бо я хочу пам'ятати своє місто таким,

яким залишила: красивим, гарним та прекрасним. Уявіть, у нас троянди цвіли навіть коли вже падав сніг. Я вже, напевно, скільки буду жити, такого більше не побачу! Я не хочу бачити це місто мертвим!

В.С.: Перші симптоми променевого ураження були наступні. Спочатку почав давати збої вестибулярний апарат. Не міг ходити, все тіло боліло. Піднявся рівень цукру в крові, почався цукровий діабет. За декілька тижнів перебування у зоні, коли у відпустку на 2 дні повернувся додому, я був абсолютно лисим. Проте, знову таки за повісткою був змушений повертатись до м. Чорнобиля. Пізніше волосся відновилося.

Л.В.: Я за себе скажу, як я захворіла. Другого серпня 1986 року з головним інженером штабу ОРС (відділ робітничого постачання) я їздила в м. Чорнобиль. На той час я виконувала обов'язки заступника начальника штабу. Ті люди, які працювали в штабі ОРС, вже мали квартири в м. Києві. Правда, тільки на папері. І мені потрібно було переписати всіх людей, що працювали, на той час у забрудненій зоні, щоб забезпечити їх квартирами. Задачею головного інженера було поставити всі штампи та печатки на пропусках у зону відчуження. Добирались ми різним транспортом: і машинами, і бронетранспортерами, і військові підвозили, і пішки. Добравшись до м. Чорнобиля ми почали виконувати свої завдання. Для того, щоб переписати всіх людей, потрібно було обійти не менше 7 їдалень, Ці всі їдальні я обходила пішки. Після цього уже вночі ми повернулися в смт. Поліське. Мене врятувала дружина господаря, в якого на той час квартирувалася моя сім'я в смт. Поліському. Чоловік господині був другим секретарем райкому партії Поліського району Київської області, а вона – лікар-терапевт. Я вважаю, що завдяки їй я залишилася живою. Вона попередила, що саме того дня був дуже сильний викид радіонуклідів. А нас ніхто не перевіряв, яку дозу ми отримали в той день у м. Чорнобилі. У нас навіть дозиметра не було. Вона наполягла на тому,

щоб я одразу змінила одяг та прийняла душ. І вже як лягли спати, годині у другій ночі я почала відчувати, ніби усі мої зуби як вставлені. А я ж тоді була молода, всі зуби свої були. Та відчуття таке, ніби повно металу в роті. У голові паморочилося, і здається, ніби лежу в ямі. Я покликала чоловіка. Підняли галас, а я вже й говорити не можу, губи спазмувало. Господиня квартири, Марія, всю ніч мене рятувала, давала уколи, телефонувала в лікарню. Вона мене і врятувала. Адже головний інженер, який жив в смт. Поліському в гуртожитку тієї ночі помер. Вранці, ми пішли у лікарню. По дорозі проходили через штаб ОРСа, де я працювала. Там зібралося багато людей, які чекали на мене, тому, що потрібно було оформляти документи та видавати трудові книжки. Вони не знали, що я хвора. А в мене в той момент була така дивна агресивність, здавалося, якби мене пустили, то я б кинулася на тих людей. Цього не можу навіть пояснити. І вже в лікарні я втратила свідомість. Отямилася я під крапельницею. Ми лежали в пологовому будинку і було багато жінок, не ліквідаторів, а місцевих, що кожної ночі помирали. У мене ще й випадало волосся. Звикнувши до довгого волосся, я змушена була коротко підстригтися. Ось такий був у мене початок хвороби. На сьогоднішній день в мене є ряд захворювань неврологічного та кардіологічного характеру.

Раніше можна було при необхідності лягти в лікарню, виписували рецепти, давали безкоштовні медикаменти. Зараз лягти в лікарню це вже розкіш. Зараз собі це може дозволити не кожен ліквідатор. Медикаментозне забезпечення є тільки в обласних лікарнях: психоневрологічна та університетська. А якщо лягаємо в 1-шу, 2-гу та 3-ю міські лікарні, то ми повинні свої гроші платити з мізерних пенсій. Чорнобильці відсудили свої пенсії, проте згодом все зняли.

Л.В.: Про загрозу своєму життю дізналась уже в лікарні. А щодо дітей, то вони з нами перебували у забрудненій зоні ще місяць, допомагали нам. Оскільки їм тоді не було 18 років, вони не отримали статус ліквідаторів. Спершу вивозили вагітних жінок, потім дорослих з дітьми до року, до 3-х, згодом до 7-ми років, пізніше – старших. Я хотіла, щоб мої діти їхали разом, але в них різниця у віці 5 років – донька була у 6-му класі, син – у 1-му. Так само й діти інших працівників штабу залишалися ще до місяця часу. 30 травня 1986 року я їх завезла автобусом в м. Київ. Діти різного віку. Тут також цікава інформація. Кожній дитині дали з собою конверт із грошима. Супроводжувала їх дівчина-комсомолка. Їхати вони мали до м. Одеси. І вже звідти ми чекали на їх листи. Проте листи не приходили ні через тиждень, ні через два, ні через місяць. Ми не знали, куди пропали діти і страшенно хвилювалися – 50 дітей невідомо де! Я їздила в м. Київ дізнаватися, проте ніхто нічого не знав. Про ту дівчину також не було жодної інформації. І лише наприкінці серпня до мого брата на Хмельниччину прийшов лист від моєї доньки. У листі було написано де перебували діти. Лист був з м. Євпаторії! Яка Євпаторія, якщо діти мали бути в Одесі? І ми з чоловіком того ж вечора виїхали в м. Євпаторію. Зустрів нас мій син – зовсім лисий... Батьки зі мною передали листи дітям та гроші. За розповідями дітей, з'ясувалося, що ота дівчина-комсомолка, що їх супроводжувала, позбирала у них конверти з грошима і на наступній же станції вийшла. Більш її так ніхто і не бачив. А дітей потяг повіз до м. Одеси самих. В Одесі ж їх без супроводжуючих документів, списку та керівника групи не прийняли і відправили у м. Євпаторію (Крим). Прийняли їх у піонерський табір. Там діти й залишилися. Вони розказували, що як їхали у Євпаторію, то люди на полях махали їм руками. А махали ж тому, що на вагоні було написано – діти Чорнобиля. А діти є діти – всі виглядали у вікна. Уявіть

собі – голодні, холодні. Ну що їм могли дати в поїзді? Хіба чай... По приїзді я ходила у Київський райком комсомолу, щоб розказати цю ситуацію та знайти ту дівчину. Проте, що далі, чи вони вжили якихось заходів по цій ситуації – невідомо.

В.С.: Для покращення свого здоров'я я часто звертався до засобів народної медицини. Лікар з Естонії мені порекомендував бджолиний пилок, який він мені і вислав з радіоактивно чистих територій. Професор з м. Новосибірська (Росія), який лікував і фактично поставив мене на ноги, вислав мені ікру домашнього засолу у банках. Цей професор на той час працював вже більше 15 років у Японії. У м. Новосибірську він мав приватні палати. Я заплатив лише за палату та за лікарства...

Л.В.: Мені мали робити операцію на головному мозку. Це було дуже страшно. Звичайно, почала звертатися до народної медицини, до цілителів. Де ми тільки не їздили, нічого не допомагало. Зрештою в м. Тернополі чи завдяки тому, що я повірила у це, після місяця лікування пішло поліпшення стану мого здоров'я.

В.С.: За нашим здоров'ям у нашому батальйоні стежив батальйонний лікар та два медичних брата. Але який огляд ... Приходиш до нього – голова болить, то дав таблетку від зняти цю біль. От і все лікування.

Л.В.: Військовим трохи краще було, бо в них хоча б якісь дозиметри, накопичувачі були. А ми, цивільні, не мали нічого. Нас ніхто не перевіряв. Вже якщо захворів, то сам йдеш у лікарню. Але й там обстеження як такого не було. На час аварії мені було 32 роки. Я уже мала двоє дітей, сина та дочку. Після аварії дітей вже не було. Зараз обоє мають інвалідність. У сина був гепатит без видимої причини.

В.С.: Раніше медогляд ми проходили щорічно. Був призначений спеціальний день і у районі (м. Зборів). В цей день видавали безплатні рецепти, проте не всі лікарства входять в перелік безплатних

медикаментів. Цього року огляду не проводили. Минулого року медогляд був за бажанням. Зараз у мене такі діагнози: нейро-циркуляторна дистонія, серцеві захворювання, цукровий діабет. Також я переніс операцію на нирки та видалення жовчного міхура.

Л.В.: Ми з дітьми щорічно проходимо медичний огляд. Це є обов'язковим. Де б я не була, буду завжди говорити, що дякуючи нашим лікарям я є живою. Ще жодного разу, лікарі «швидкої», яку доводилося викликати, не залишали мене в незадовільному стані.

Місто Прип'ять було ж досить багатим. Ми прожили там з сім'єю 5 років. Мій чоловік отримував майже до 500 рублів зарплати, у мене (працювала заступником відділу кадрів ОРС) – не менше 300 рублів. У м. Тернополі для порівняння на тій же посаді я отримувала 110 рублів. Пізніше, у 1991 році пенсія становила 300 рублів. Це були на той час величезні гроші. В м. Прип'яті обслуговування було на вищому рівні. Приїхавши у м. Тернопіль, нам доводилося вставати у чергу на меблі, холодильник, інше, тоді як у м. Прип'яті було все. До нас і кияни приїжджали за покупками. Саме місто маленьке, 5 мікрорайонів, 47,5 тис. населення, середній вік – 23 роки. Місто молоде і красиве! Надзвичайна природа, сосновий ліс, озера, річка Прип'ять. Пароплавом за пів години ми добиралися до м. Києва.

В Тернополі, кожного року 26 квітня біля пам'ятника (пам'ятник жертвам Чорнобильської катастрофи та інших аварій, пов'язаних з ядерною енергією відкритий 26 квітня 2001 року) ми оголошуємо прізвища тих, хто помер з ліквідаторів аварії чи переселенців. За 30 років не було жодного разу менше 80 чоловік, а інколи було до 140 осіб. Це ж уявіть скільки чорнобильців померло лише у м. Тернополі! По районах йде свій облік. Нам потрібно зберігати цих людей та Україну!

В.С.: 26 квітня 2016 року Президент України Петро Порошенко

підписав указ про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного заповідника. От нехай заповідник там і буде. Заповідник і більше нічого! Нехай бореться природа з тією бідною. Адже ні влада, ні місцева влада з тим не бореться. Лише природа.

А Ви чули про сосну-хрест? Це величезна сосна. Я зробив велику фотографію та віддав її у школу в м. Зборові. Вона така, ніби згорена. Кажуть, що у війну на ній німці вішали наших людей. Виглядає наче хрест. Ця сосна знаходиться між реактором і м. Прип'ять (на даний час сосна повалена).

Л.В.: І от дивіться – де є така ікона, щоб на ній були намальовані люди. А от на нашій дозволили. Там символічно зображені чорнобильці живі та чорнобильці померлі, а також і сосна-хрест. І коли її в Києво-Печерській Лаврі освятили (там і знаходиться оригінал, цю ікону возять по всій Україні), у небі появилася веселка на якій вгадувалися три хрести, ніби німб у небі, хоча погода була сонячна та без дощу. Ця ікона стала для нас ніби оберегом. Трагедія на ЧАЕС дала змогу виявити людські якості – хто боягуз, хто порядна, чесна людина. Вони і зараз залишилися такими людьми – скромні, чесні. При тому що вони не пролили чиеїсь крові. Вони втратили свою молодість, своїх рідних, близьких, друзів. Це страшно. Це навіть не можливо увити. Тому звичайно, люди, які залишилися там для ліквідації аварії це – справжні герої.

СПОГАДИ ПРО СЛУЖБУ У ВІЙСЬКАХ СТРАТЕГІЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

¹Чарторинський В. Ю., ² Газилишин Б. В.

¹начальник військово-медичної служби Управління Служби безпеки України в Тернопільській області, учасник ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році, полковник медичної служби у запасі.